

TÜRK TÖRESİ VE HÜSEYİN NİHAL ATSIZ'IN BOZKURTLARIN ÖLÜMÜ ADLI ROMANINDA TÖREYE DAİR UNSURLAR

Turkish Mores and Elements of Mores in the Novel by Hüseyin Nihal Atsız

Seyfettin ARSLAN

Sakarya Üniversitesi, SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Programı YL Öğrencisi

seyfettinarслан@karabuk.edu.tr

Orcid ID: 0000-0003-4188-7747

Öz

Töre; toplumsal hayatı önemli ölçüde etkileyen ve toplumsal hayatın düzenlenmesinde önemli yeri olan sözlü ve yazılı kurallar bütünüdür. Bir toplulukta, herhangi bir konuda uzun yıllar süregelen ve tüm toplum tarafından benimsenen kuralların tamamı, görenekler, âdetlerdir. Toplumun ve bireyin hayatını bazen önemli ölçüde etkileyen töre, toplumdaki düzen, birliktelik ve sağlıklı ilişkilerin kurulmasını sağlayan önemli bir faktördür. Göçebe eski Türk devletlerinde toplumsal hayat, töreler tarafından düzenlenirdi. Geleneksel ve göçebe bir hayatın egemen olması, sözlü kurallar bütünü olan törelerin, toplum işleyişinde büyük söz sahibi olmasını sağlamıştır. Yerleşik hayat, devasa yerleşim yerlerinin inşası ve gelişen teknoloji ile beraber, töreler giderek toplumsal hayat ve bireyler üzerindeki etkisini (egemenliğini) kaybetmiş, yok olmaya yüz tutmuştur. Törelerin, yazıya geçirilmemiş olması da unutulmasına neden olan başka bir faktördür.

Eski Türk devlet geleneğinin dayandığı anayasa, töredir. Töre, Türk kağanlarının milletine ve devletine egemen kıldıkları kanunların toplamıdır. İslamiyet'ten önceki dönemde Orta Asya Türk devlet ve topluluklarında, töre hukuku ile töre hukuku kökenli kanunlara dayalı siyasi-sosyal bir düzen yürürlükte bulunmuş, devletin düzeni ve toplumun maddi-manevi kültür değerleri bu düzen çerçevesinde şekillenmiştir. Eski Türk hukukunun geleneksel kültür kökenli olması neticesinde ise Türk milletine has bir hukuk kodu ortaya çıkmıştır ki bu hukuk kodu *töredir* ve töre, eski Türk devlet yönetme geleneğinin iskeleti konumundadır. Bilinen en eski Türkçe metinlerde *törü* olarak geçen ve sonraları *töre-türe* biçimlerine girdiği görülen töre, eski Türk toplumlarında bugünkü manasıyla *hukuk* demektir.

Yazar, şair, düşünür ve öğretmen kimliği ile tanınan Hüseyin Nihal Atsız, eserlerinde toplumsal birtakım törelere yer verdiği gibi, Türk devlet yönetimiyle ilgili törelere de yer vermiştir. Çalışmamızda Hüseyin Nihal Atsız'ın "Bozkurtların Ölümü" adlı romanında yer alan Türk töresine dair vurgulamalar üzerinden Türk Töresinin esasları ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türk Devlet Geleneği, Töre, Hüseyin Nihal Atsız, Bozkurtların Ölümü.

Abstract

Mores is a set of verbal and written rules which have a significant impact on social life and have an important role in the regulation of social life. Mores and traditions in a community are the rules that are conserved and have been passed down through many generations of a society. Mores, significantly affecting the social and individual life, is an important factor contributing to a healthy relationship and social unity. Social life in nomadic old Turkish states was regulated by mores. The dominance of traditional and nomadic life has ensured that the mores, which are the verbal rules, have a great say in the functioning of society. By the transition to settled life, the construction of colossal settlements and developing technology, mores have gradually lost their influence on social life and individuals and have faded away. Being not written to text is another factor causing them to be forgotten.

Mores is the constitution on which the old Turkish state is based. Mores is the sum of the laws that Turkish khans have dominated the nation and the state. In the pre-Islamic period, an order based on the mores law and a political-social order based on the laws of customary mores law was in force in the Central Asian Turkish states and communities, and the state's order and the moral and material cultural values of the society were shaped within this framework. As a result of the fact that the old Turkish law is of traditional culture origin, a legal code of the Turkish nation has emerged as the mores which is the skeleton of the tradition of governing the old Turkish state. In the oldest known Turkish texts, mores is called 'törü' in Turkish and later became 'töre-türe', which means law today in the old Turkish societies.

Hüseyin Nihal Atsız, known for his writings as a writer, poet, thinker and teacher has included a number of social customs in his works as well as the customs related to Turkish state administration. In our study, the principles of the Turkish mores in the novel "Death of Gray Wolf" (Bozkurtların Ölümü) by Hüseyin Nihal Atsız will be determined and explained.

Keywords: Turkish State Tradition, Mores, Hüseyin Nihal Atsız, Bozkurtların Ölümü.

GİRİŞ

Eski Türk kültürünün ortaya çıkması ve şekillenmesinde hiç şüphesiz en büyük etken, coğrafi şartlardır. Bozkır yaşamının zor koşulları, buraları yurt edinen insanların hayatlarına tesir etmekte ve hayatlarının devamı noktasında büyük güçlüklerle maruz kalmalarına sebep olmaktadır. Özellikle kışların çok soğuk ve yazların aşırı kurak olması, coğrafyanın toprağını tarım için elverişsiz hale getirirken, hayvancılık yapmayı da zorlaştırmaktadır. Bozkırın ot bakımından fakir olması ve su kaynaklarının yeterli olmaması, bölge insanlarını birbirine daha çok yaklaştırmış; bunun neticesinde insanlar arasındaki dayanışma artmış ve aynı bölgede sabit kalmamaya mecbur kalmışlardır.

Bozkır hayatı yaşayan göçebe toplumların sosyo-ekonomik ilişkisiyle gelişim gösteren kültürel unsurları ve bu gelişim neticesinde teşekkül eden toplumsal yapı, türlü sözlü hukuk kurallarının oluşmasına temel teşkil etmiştir. Bu sözlü kurallara *töre* adı verilmiş, göçebe Türk toplumunun çoğunun inandığı, ahlaki ölçüyü sağlamada esas

olan temel kaideler ve davranış özelliklerini ifade eden yaptırım gücü olan kurallar olarak uygulanmıştır.

MS X. yüzyıldan önce Türk devletinin idari yapısı ile toplumsal hayatta törenin gücünü ve kurallarını kavrayabilme noktasında, öne çıkan kaynaklar eski Türk yazıtlarıdır. Bu yazıtlardan en önemlisi Göktürk Kitabeleridir. Tonyukuk, Bilge Kağan ve Köl Tigin adına dikilen bu yazıtlarda, Bilge Kağan ve Tonyukuk'un Türk Töresi, devletin idari yapısı ve Türk toplumu hakkında birinci ağızdan ifadelerin yer alması oldukça önemlidir. Yazıtlarda *İl* sözcüğü, devlet anlamında kullanılırken, töreyle beraber yer almaktadır. "İl bırakılır, törü bırakılmaz" sözü de atalar geleneğine uymanın ilkelerini gösterir. Bu atasözü bize "Töre" sözcüğü ile "İl" sözcüğünün birlikte kullanıldığını da ispat etmektedir. İl, devlet manasına; töre de kanun manasına gelince bu iki kelimenin birlikte kullanıldığını daha önce de ifade etmiştik. Ayrıca, töre sözcüğünün kapsamı "kanun" sözcüğündeki gibi de sınırlı değildir.

Töre Kavramı

Hukuk kuralları, insanlık tarihi kadar eskidir. Hukuk kuralları insanın var oluş süreciyle başlayan, zamanla gelişen ve bir başka etnos ile birleşerek yaşamaya da devam edecek bir vakadır. Bu sebeple hukuk kuralları, medeniyetin toplumsal yapısı ve kültürel dokusuyla birleşen, düşünsel kimyasıyla gelişen, kültürel kaidelerini içinde barındıran, toplumun yaşam içimini, ahlaki alışkanlıklarını, gelenek ve göreneklerini temsil eden ve düzenleyen bir olgudur (Kaya, 2014:410). Başka bir ifadeyle hukuk kuralları, bir toplumda var olan sosyolojik, psikolojik, ahlaki algı ve ekonomik şartların neticesidir.

Hukuk kuralları bir yandan kültürel faktörlerden beslenerek şekillenirken, diğer yandan da kendi oluşturduğu sistemli kurallarla topluma bu kültürel kuralları benimsetmeye çalışmaktadır (Kaya, 2014:411). Bu sebeple maziden günümüze var olmuş ve olan her toplumun, kültürleri ile paralel doğrultuda gelişim gösteren hukuk kaideleri de birbirinden değişik ilerleme göstermiştir. Bu değişiklikler ölçüsünde göçebe Türk toplumu da kendi kültürel unsurlarına uygun sözlü hukuk kaideleri oluşturmuştur. Göçebe hayatı yaşayan eski Türk toplumunun bozkırdaki yaşayış biçimlerini ve gitgide hukuki-sosyal meziyetler kazanmış davranışlarını içeren, genel olarak kanun anlamında kullanılan bu sözlü hukuk kurallarına *törü* ya da günümüzdeki ifadeyle *töre* denilmektedir (Göktürk Erdoğan, 2018: 26).

Töre kelimesinin menşeyini, *töz* veya *r*'li biçimi ile *tör* ile bağdaştıran Ümit Hassan, her iki kelimenin de benzer manada kullanıldığını dile getirir ve *tör* ile *töre* arasında etimolojik ve kavramsal bir bütünlük olduğu yönünde görüş bildirir (Hassan, 2000:109-111). *Töz / Tör*, çeşitli lehçelerde çadırın ya da evin giriş kapısının karşısında yer almakta olan şeref makamına verilen addır (İnan, 1935:272).

Töre, Türklerin devlet hukukunu, ahlaki değerlerini, dini inançlarını, kısaca eski Türklere atalarından miras kalan ve sosyal hayatını düzenleyen mecburi kaidelerin bir bütünü anlamına gelmektedir (Kafesoğlu, 2014:237). Türk töresi eski Türklere atalarından kalan kuralların bütünü demektir. Bu noktada "Töre" kelimesinin "Türk" kelimesi ile bir kökten gelmesi de akla gelebilir (Gökalp, 2016:11).

Eski Uygur Türkçesinde "damar", "kök", "unsur", "asalet" anlamlarına karşılık gelen töz, genel olarak "menşe", "kök", "temel" demektir (Caferoğlu, 2015:250). Bu anlamlarıyla karşımıza "Türe", "Törü", "Törö", "Töre", "Tör" şeklinde çıkan sözcük, *geleneksel ve yazılmamış kanun* demektir. Abdülkadir İnan ve Ümit Hassan'a göre, atalar kültürüyle bağı olan töz ile ilintili olarak ele alındığında soydan kalma gelenek, görenek ve yasa anlamlarına karşılık gelmektedir (Hassan, 2000:123). Eski Türk lehçe ve yazıtlarında yaygın olarak törü şeklinde geçen sözcük, DLT'de "örf", "âdet", "düzen", "nizam", "görenek" (Mahmut, 2012: Cilt 1 (106), Cilt 2 (18), Cilt 3 (120)) anlamlarında kullanılırken; buna Kıpçak ve Uygur Türkçesinde yer alan "din", "töre", "hukuk", "kanun", "kural" ve "yasa" anlamları da eklenebilir. Töre sözcüğü, Orhun Yazıtlarının doğu tarafında *törün* şeklinde geçmektedir (Ergin, 2013:17). Kültegin ve Bilge Kağan yazıtlarında bu kelimenin birçok kez kullanılması yaygın ve etkili olduğunun bir göstergesidir. Töre hem "doğmak", "türemek", hem de "töre", "kanun", "gelenek", "nizam" anlamlarıyla kullanılmaktadır. Kutadgu Bilig'de de yer alan töre kelimesinin, Tanrı'nın *törütgen* sıfatı ile de bir ilişkisi bulunmaktadır (Başer, 2011:112).

Göçebeliliğin sosyal-ekonomik hayatıyla teşekkül etmiş ve siyasal yapısıyla biçimlenmiş ve gelişim göstermiş olan töre, halkın ve devletin kontrolü içerisinde geçerli olmaktadır. Törenin toplumsal kaynaklı oluşu törenin geçerliliğini ve yaptırım gücüne sahip olmasını temin etmiştir. Törenin basit ancak sert kaideleri mevcuttur. Göçebe Türk toplumlarının devlet yapısı ve sosyo-kültürel hayatı o denli iç içe girmiştir ki, türlü hususlarda kararları ve yöntemleri oluşmuştur. Evlenme, askerlik hukuku, kağanın tahta çıkışı, misafir ağırlama, yemin etme, toy ve cenaze törenleri gibi sosyal hayatı ilgilendiren konularda hükümlerinin varlığı gibi; vatana ihanet, yalan söyleme, zina, hırsızlık gibi suç oluşturan hususlarda yaptırımların mevcut olduğu kararlar da vardır. Bilhassa bu konulardaki kararlar, toplum hayatında suç oranını azaltmak yahut suça meyilli insanlar üzerinde caydırıcı bir tesir uyandırmak amacı taşıyordu. Töre kaidelerinin bu çeşit konularda ağır kararlarının bulunması, göçebelerin huzurunu bozmayı değil, toplum düzenini temin etmeyi hedeflemektedir. Devletlerin varlığını uzun süre sağlayamadığı bu coğrafyada istikrarı sağlayan ana öge olarak gösterilen töre, bozkırdaki barış ve sükûnetin devamlılığın temel nedenidir.

Hüseyin Nihal Atsız, derin tarih bilgisi, Türkçeye hâkimiyeti ve sağlam tekniğiyle tarihi roman türünün en güzel örneklerini edebiyatımıza kazandırmıştır. *Bozkurtların Ölümü* romanıyla Orta Asya coğrafyasındaki değerlerimizin günümüze taşınmasını amaçlamıştır. Tarihi romanları aracılığıyla Türk kimliğini yeniden inşa etmeyi gaye edinen Atsız, Göktürk Kitabelerinin bütününe tarihi bir roman haline dönüştürmüştür. Bu romanında Atsız, Turan ideali, Türk soyunun yüceliği, kahramanlığı kutsama, millet uğrunda ölme, savaşçılık gibi temaları töreye yakışır şekilde işlemiştir.

Roman, Çuluk Kağan'ın ölümü ve Kara Kağan'ın tahta geçişiyle başlar. Bir milletin değerlerine yabancılaşması ve töreden uzaklaşması neticesinde nasıl yok olacağı mesajını veren birbirine bağlı ve çok kahramanlı olaylar dizisiyle devam eder, Kürşad ve 40 arkadaşının Çin'e esir düşmüş soydaşlarını kurtarmayı amaçlayan destansı başarısız bir isyan girişimiyle son bulur. Birkaç Göktürk'ün Çinlilerin eğlencelerine ve kadınlarına aldandıkları gibi ayrıntılar bir yana bırakılırsa, roman kahramanlarının hepsi töreye bağlıdır. Romanın ana kahramanı "Türk Töresi"dir. Hayat da ölüm de

ona tabidir. Kahramanlar günlük hayatlarıyla, özel yaşantılarıyla değil de toplumsal nizam içerisindeki rolleriyle vardır. Bozkurtların Ölümü, İslamiyet öncesi Türk kültürünün aile, kadın, devlet, töre ve hayat algılaşmalarının tarihi gerçeklikle gelişmeden sunulduğu epik-tarihi bir romandır.

Roman incelendiğinde eski Türk toplumunun yaşayış tarzı açığa çıkmaktadır. Kağanlık kavramı ve kut, ordu düzeni ve askeri rütbelere, adalet ve ceza hukuku, zina, ant içme, evlenmeyle ilgili usuller, görgü kuralları ve misafir ağırlama gibi töre çerçevesinde gelişen ve hükme bağlanan kararlar romanda oldukça sık yer almaktadır. Eski Türk töresinin köklerine inmeye çalışarak, törenin siyasi ve sosyo-kültürel hayatla ilgili teamülleri belirlenmiştir. Türk toplumunda törenin ne derece uygulandığı ve yaptırım gücünün ne olduğu konusunda romandan örneklendirme yaparak değerlendirilmiştir. Romanda yer alan bu unsurlar sayfa sıralamasına göre gösterilecek olup diyaloglar sayfa numarasıyla belirtilecektir. Alıntılanan cümle örnekleri italik yazı karakteriyle gösterilmiştir.

Bozkurtların Ölümü Adlı Romanda Töreyle Dair Unsurlar

Türk ordusunun kara gücünün kuruluşu Mete Han'a kadar gider. Türk ordu düzeni üzerine ilk ciddi yapılandırılmayı Mete yapmıştır. Kendi kuvvetlerinin eğitimiyle bizzat ilgilenmiş ve ilk kez ıslık çalan oklar yaptırmış, "Öten okumu attığım yere ok atmayanların başı kesilecektir." diye emrederek askerlerini eğitmiştir. Kendi tümeninde tatbik ettiği yöntemi, ordunun farklı birlikleri için de uygulamıştır. Mete'nin ordusunda sayısal olarak 10.000 atlıdan oluşan büyük birlik "tümen" olarak adlandırılırken; tümenler binlere, binler, yüzlere, yüzler de onlara bölünmüştür ve ordu bu düzen içinde hareket etmektedir. Her birinin başına da bir komutan atayarak aşağıdan yukarıya doğru onbaşı, yüzbaşı, binbaşı gibi isimlerle rütbelere meydana getirmiştir. Mete'nin tahta çıkış tarihi olan MÖ 209 yılı bugün Kara Kuvvetleri Komutanlığı'nın kuruluş tarihi olarak kutlanmaktadır. Ordu teşkilatlanmasının Mete'den itibaren göçebe toplumlarca benimsendiğini göstermektedir. Romanda ordu teşkilatlanmasının bu düzene göre yapıldığını görüyoruz ve roman kahramanları rütbeleriyle anılmaktadır.

Atından inmemiş olan Yüzbaşı İşbara Alp buyruklar veriyor, atını öteye beriye sürüyordu (s. 11).

Daha uzakta da alplar, binbaşılar, yüzbaşılar, onbaşılar sıralanıyor, uşaklar durmadan kırmızı taşıyordu (s. 31).

Bunun üzerine Onbaşı Pars birdenbire kükredi (s. 233).

Bu gelen atlı, Binbaşı Böğü Alp'ti (s. 234).

Ayrıca askeri disiplin Türk ordusunun en önemli özelliğidir. Bu özelliği yansıtan birçok örnek romanda yer almıştır. Sorgusuz sualsiz emre itaat eden "Kurt Kaya" karakteri romanda yer alır.

İşbara Alp hâlâ atının üstünde idi. Yayının kirişini kayanın sıvrılığına takmış, demirini de eliyle tutuyor, böylece sulara karşı kendini de atını da koruyordu. Onbaşı Yamtar şimdi kayaya ilmiklediği kemerine daha sıkı sarılmaya mecburdu. Çünkü artık onbaşıya asılan çeri tek değildi. Bunlar birbirine sarılarak uzayan belki yirmi kişi olmuşlardı... Fakat Yamtar itiraz etmiyor, irkilmiyor, yalnız kemere daha sıkı tutunmaya uğraşıyordu. Bu ara yıldırımdan daha keskin, gök gürültüsünden daha güçlü bir ses yükseldi:

-Kurt Kaya, elini çöz!

Ve ondan sonra ortalığı gene yıldırımların sesi bürüdü. İşbara Alp tam zamanında gürlemişti. Herkesten daha yukarı bir yere tutunan yüzbaşı çakınların zaman zaman ışımaları arasında Yamtar'ın bütün yaptıklarını görmüş, sonra da birbirine tutunarak uzayan bu insan zincirini hiç seslenmeden gözleriyle kovalamıştı (s. 17).

Bozkırdaki göçebe kavimler arasında "karizmatik aile" olarak bilinen bir yönetici ailenin, diğer ailelerin de izleyebilecekleri bir önder çıkarma hakkına sahip olduğu ve bu hakkın katı bir sıra düzen şeklinde teşkil olduğu düşünülmektedir (Frye, 2009:182). *Kara Budun* yani halktan ayrılan, diğer tüm göçebeler tarafından da meşru olarak kabul edilebilen ve "ak kemik" olarak tabir edilen bu yüksek sosyete arasındaki ayrımın ne zaman ortaya çıktığı ve köklerinin ne kadar eskiye gittiğine dair kesin bir tarih verilemediği gibi bir tanımlama da yapılamamaktadır. Hâkim kabile, uygun şartlar olduğu takdirde diğerlerinden farklılaşıp, söz konusu toplulukların sosyal basamaklılardan kısmen veya tamamen kopabildiği gibi, kan ve soya bağlı kurallar oluşturabilmekte ve en önemlisi de ayrı bir sınıfa dönüşebilmektedir. Bu uygun şartların meydana gelebilmesinde en temel etken, ak kemik olmaya adaya kabile önderlerinin köken ve gücü kullanışları itibarıyla ailenin ününden ziyade ilk etapta kazanacakları başarılar ile elde edecekleri karizma sayesinde gerçekleşecektir (Khazanov, 2012:255). Bu başarı neticesinde elde edilen itibarla çevrelerinde komşu olarak yaşayan, dil ve akrabalık bağları bulunan diğer aşiretler, isteyerek ya da bu yönetici ailenin bulunduğu aşirete mağlup olduktan sonra zorla onlara destek vereceklerdir. Aksi olduğunda mağlup olmuş aşiretler, topraklarını terk edecekler ve başka bir yurt edinmek için göç etmek zorunda kalacaklardır. Oluşan yeni konfederasyon, genellikle güç kullanarak komşu aşiretleri de bünyesine katarak yerleşik toprakları fethetmeye girişecek ve sonucunda meydana gelen bozkır imparatorluğu ile birleşeceklerdir (Eberhardi, 2008:6). Devlet olma adına yapılan bu mühim hamle, yapılacak olan farklı düzenlemelerle bir iç teşkilatlanma düzenini de beraberinde getirecektir. Boyun eğdirilmiş kabilelerin önderleri, mutlak güce sahip aşiret liderlerinin yetkilendirmesiyle hiyerarşik bir düzen tesis edecek, buna göre liderin otağında ve sofrasında yer bulabileceklerdir.

İncelediğimiz romanda da hanedan aileden bir kişinin tahta çıktığını görmekteyiz. Çuluk Kağan Çinli eşi İçing Katun tarafından zehirlenince Bağatur Şad kağan olarak ilan edilmişti.

On gün sonra Ötüken'de Bağatur Şad'ın kağanlığı kutlanıyordu (s. 31).

Kağan olarak tahta çıkınca toy düzenlenmesi töre gereği idi ve otağda bir düzen halinde oturuluyordu.

Davullar çalsın, Bağatur Şad, kağan olmuştur (s. 30).

Yeni kağanın otağı önünde toplanan bu binlerce kişi bol bol kırmızı içip esridikleri halde büyük bir sessizlik içinde idiler. Kağandan en uzakta olanlar bile yavaş sesle konuşuyorlardı. Yalnız davulların, boruların, zillerin sesle-ri Ötüken'i dolduruyordu (s. 33).

Kara Kağan'ın derme otağı o kadar büyüktü ki, içine yüzlerce kişi alabilirdi. Kağan tahtın üstünde kutlu yön olan solda oturmuştu. Sağında bir katun oturuyordu. Tahtun biraz aşağısında solda, sağda şadlar, teğinler, buyruklar, tarkanlar duruyordu (s. 31).

Göçebe toplumlarda, teşkilatlanma sürecine giren ve devletin kurumlarını meydana getiren yönetici boyun lideri, kaçınılmaz bir sürecin gereği olarak diğer boy liderleri ile eşit olmadığı ve onlardan üstün olduğunun bir göstergesi olarak bir unvana sahip olmak mecburiyetindeydi. Eski Türk devletlerinde bu kutlu aileye mensup hükümdarların özel bir unvana sahip olduğunu görmekteyiz. Göktürklerin *Kağan* unvanını kullandığını biliyoruz.

Bağatur Şad artık Kara Kağan adını almıştı. Yüce otağı bezenmiş, süslenmişti (s. 31).

Eski Türk devlet yapısında belli başlı unvanlar yer almaktadır. Kağandan sonra gelen, bir nevi kağanın yardımcısı veya naibi vazifesi gören önemli kişiye *Yabgu* denilmektedir. Genelde bu görev kağan ailesinden biri tarafından yerine getirilmekteydi. Bunun örneğini İl Kağan (Bumin) döneminde görmekteyiz. *Yabgu* rütbesi kardeşi İstemi'ye verilmişti. Ancak *Yabgu* kelimesinin manası veliaht anlamına gelmemektedir. Kağanların erkek veliahtlarından herhangi bir vazifeye atanmamış olanlarına *tegin*, bir vazifeye atanmış ve kendilerine bağlı ülüşleri olanlara ise *şad* unvanı verilmektedir. Romanda yine bu töre uygulamasının örneklerini görmekteyiz.

Çuluk Kağan'ın büyük oğlu Yaşar Şad'a Kara Kağan tarafından Tulu Han adı verilmişti. Şu Tegin'e de Kür Şad denilmişti (s. 31).

Türk töresince kağanların yönetiminde toplumun kendilerinden beklentileri, öncelikle töreye uymaları ve ili düzende tutup, millete sahip çıkmalarıydı. Dolayısıyla kağan adaylarının akliselim, cesur ve olgun bir yaşta olmalarına dikkat edilmekteydi. Bu unsurlar hayati öneme sahip olup, yazıtlarda ve kaynaklarda bahisleri geçmektedir. Göktürk Kitabelerinde de defalarca tekrarlanan "açı doyurmak, çıplağı giydirmek" sözü, kağanların göreviydi. Romanda bu uygulamanın örneği de yer almaktadır.

Çuluk Kağan'ın oğulları iki tanedir: Yaşar Şad'la, Şu Tegin. Şu Tegin, daha on sekiz yaşında, çocuk sayılır. Yaşar Şad, yirmi iki yaşındadır ama benzi sarı, arık, donuk bir kişidir. Tabii büyük oğul olduğu için o kağan olacak. O kağan olunca da Çin'e gün doğacak. Çünkü o, savaşacak erlerden değildir (s. 28).

Kara Kağan, bitiği okuyunca çadırda gezinmeye başladı. Çok düşünceli olduğu yüzünden belli idi. Kağan olduğundan beri Türklerin gönlünü kazanamamıştı. Budunu biraz bay kılmak, karnını doyurmak gerekti. Acaba şimdi bu fırsat ele giriyor mu idi? (s. 67).

Bir Türk kağanı, Türklerin savaşta akacak kanını düşünür mü?

Yurt korumak içinse düşünmez. Asıgsız işler için olursa düşünür (s. 69).

Moğolcadan Türk dillerine geçen *kurultay*, kelime anlamı olarak "danışma meclisi", "meclis", "şura", "encümen", "divan" demektir. Kurultay Türkçe *kurul-* fiilinden ve Moğolca *-tay*, ekinden oluşturulmuş bir sözcüktür (Ögel, 2016:97). Türkçe bu sözcüğün karşılığı olarak "danışmak", "fikir edinmek", "istişare etmek" gibi eş anlamda kullanılan *kengeş / keneş* sözcüğü karşılık gelmektedir. Kurultay, devlet idaresinin esasını teşkil etmektedir.

Romanın VII. Bölümü *Kineş* adını taşımaktadır ve kağan beyleriyle durum değerlendirmesi yapmaktadır. Ayrıca Çuluk Kağan zehirlenince yeni kağanın kim olacağı konusunda toplanılmış ve karar verilmiştir. Türk töresi gereğince kağan sülalesinden en münasip olanı kağan seçilmiştir.

Kurultay kurulmuştu. Kağan, Batı Kağanı'ndan gelen bitiği, okuması için Kür Şad'a uzattı.

Kür Şad bitiği okuduktan sonra kağan söze başladı:

-Türk beğleri! Ustan üstün us vardır. Ne düşünüyorsanız, gereken ne ise ortaya atın. Kineşelim.

Ola ki doğru yolu bulur da ona göre iş ederiz.

Beğlerden biri söz istedi:

-Kara Kağan! Buyruk ver, söz edeyim. Diyeceklerim var, dedi.

Bu yaşlı bir beğdi. Saçına, sakalına kır düşmüştü. Alnında, yüzünde kılıç yaralarının izleri vardı.

Düşünmeden söz ediyor gibi idi. Fakat yakışıklı sözler söylüyor, sözünü dinletiyordu (s. 76).

Şad, kutlu olsun. Kurultay seni seçti, kağan oldun, dedi (s. 30).

Bu sözler ağızdan ağıza yenilenerek bütün orduya yayıldı. Kısa bir zamanda yirmi bin atlı Bağatur

Şad'ın kağan seçildiğini öğrenmişlerdi (s. 30).

Kurultay, Yaşar Tegin'i arıktır diye kağan seçmemiş. Beğler, Yaşar Tegin'in usunu da beğenmiyorlarmış

(s. 32).

Türk cihan hâkimiyetinin temelinde, evrenin her tarafına Türk adaletini hâkim kılma düşüncesi bulunmaktadır. Türk devletlerince yapılanlar ve yazılı kaynaklar bu devletlerin yeryüzünde birtakım görevleri olduğuna inanıldığını ortaya çıkarıyor. Başlıca görevleri, Tanrı'nın verdiği devlet ve güç ile Tanrı adına dünyaya nizam vermektir. Bu düşünce, Türk devletlerinin başlangıcından bugüne kadar devam etmiş bir dünya görüşüdür. Bunun için öncelikli olarak devlet içinde törenin uygulanması ve adaletin toplum içinde yaygınlaştırılması gerekiyordu. Bu sebeple adil bir teşkilat oluşturularak, kağanın başkanlığındaki yüksek devlet mahkemesi ile kağan adına töreyi uygulamakla görevli kimseler bulunmaktaydı. Çünkü adalet, törenin en temel ilkesidir. Bu sebeple toplumda insanların huzur ve refahı için herkese eşit mesafede durmak ve töre kurallarına itimat ederek adil bir hayat idame edilmesini sağlamak şarttır. Türk töresince yabancı da olsa hakkı gözetilmeliydi.

Bütün yasavullar kağandan buyruk almışlardı. Geceleri Çinlilerin çadırlarına iyice göz kulak olacaklar, bu geceden işe başlayacaklardı. Evli bir Çinlinin çadırına giren Türk yakalanacak, çadırdaki Çinli kadın da onunla birlikte deliğe tıklılacaktı. Kadının kocası varsa deliğe tıklılmadan önce yasavullardan elli sopa yiyecekti. Yasavulbaşı Bağa Tarkan da bu gece görev başında bulunacaktı (s. 83).

Yüce Kağan! Suçlu anlaşıldı: Onbaşı Kara Budak'muş. Kadının yanına girdiğini, evli olduğunu bildiğini söyledi. Türemizce idam kararı verdik. Son söz senindir, dedi (s. 96).

- Yüce Kağan! Buyruk ver, bu onbaşıya başka bir ceza kessinler.

- Olur mu? Türeye baş eğmek gerek değil mi?

- Onbaşının ölümü türeye uygun olmayacaktır.

- Niçin?

- Kür Şad başyargıcıya döndü:

- Yargıcı, Onbaşı Kara Budak Çinli kadına zorla mı ilişmiş?

- Hayır, kadın kendisi çağırılmış! Kür Şad, Kağan'a döndü:

- Yüce Kağan! Görüyorsun ki ortada bizim türemize uyar nesne yok. Onbaşı, kadına saldırsaydı o zaman cezası ölümdü.

- Onbaşının yaptığı iş türenin başka hiçbir yerine uymuyor.

- Biz şu kötü Çinliler için bir onbaşımızı öldürürsek budun bize kızar, bizden soğur.

- *Türe önünde budun düşünülmez. Kağan beğlere döndü:*

- *Beğler! Yargıcının verdiği karar doğru mudur?*

Beğler: "Doğrudur" diyerek karara katıldılar (s. 96).

Göçebe Türk toplumlarında hırsızlık, dolandırıcılık, yalan söylemek, ara bozuculuk, insan öldürmek, kavga etmek, vatana ihanet etmek, ülke ve savaştan kaçmak ve görgü kurallarına aykırı hareketlerde bulunmak büyük suçlardan sayılmaktaydı ve failleri en ağır şekilde cezalandırılmaktaydı. Bunun yanında zina yapmak eski Türk toplumunda en büyük ahlaksız olarak görülmüştür. İslamiyet'ten önce de Türklerde zina, büyük bir suç olarak kabul edilmiştir ve cezası ölümdü. Türk toplumunda kadın her zaman önemli bir konumda olmuştur. Bu sebeple kadınlara tanınan haklar da genellikle son derece acımasız ve katı bir şekilde korunmuştur. Kadınlarda toplumda yasa ile korunurken iffetsizlik de büyük bir suçtu. Zina yapan kişiler kadın-erkek ayrımı gözetmeksizin cezalandırılırdı.

Türk türesince evli kadına ilişmek ölümle biter. Biter ama artık bu türe de suya düştü. Çünkü evli kadınlar artık buna razı oluyorlar.

Kurultay yaman bir heyecana düştü. Kağan ve beğler ayağa fırladılar. Kağan bağırdı:

Ne diyorsun? Evli kadınlara saldıran var da duymuyor muyuz? (s. 80).

Bizim türemizde bir kişi evli bir kadına ilişirse kadın şikâyet eder, saldıran, işlen yok edilir. Ya bu kadın şikâyet etmezse... Türk türesi bunun için bir şey söylemiyor.

Kurultay heyecanlanmıştı. Bir beğ bağırdı:

-Kadın şikâyet etmez olur mu? Böyle kadın görülmüş müdür? Ya o kadının kocası durur mu?

Kür Şad yıldırım gibi gürlüyor, fakat heyecanlanmıyordu:

Türk kadını olursa böylesi bulunmaz. Ama Çinli evdeşlerden çıkıyor işte!

Kür Şad doğru söylüyor. Türk türesi yabana atılamaz. Bizim budunun da suçu yok değil. Bir kişi pusuya düşerse suç yalnız kuranın değil, biraz da pusuya düşenindir. Türk erleri Çinli avratlara aldanıp baştan çıkıyorsa yalnız Çin kadınlarına sopa atıp Çin erkeklerini öldürmekle iş bitmez. Türk türesinin tam yerine gelmesi için evli kadına işlen Türk erlerinin de başını uçurmalı. Bizim türemiz evli kadına işlen bir erin başını kesmek için o kadının Türk, Çinli yahut tutsak olup olmadığına bakmıyor (s. 81-82).

Türk türesi Türkler için yapılmıştır. Hem de bizim türemizde kadına zorla saldıranın başı kesilir. Türk erleri Çinli kadınlara zorla saldırmıyorlar ki... (s. 82).

Türk erlerini ayartan Çin kadınlarına sopa atılacak. Kocalarının bu işten bilgisi varsa onlar da yok edilecek... Türk türesi evli kadının budununa bakmadığı için bu kadınlara işlen Türk erkekleri de öldürülecek! (s. 82).

Eveli bir kadına iliştiğin için Türk türesince, Kara Kağan buyruğunca idam edileceksin (s. 95).

Onbaşı Kara Budak! Kağan yargıyı doğru buldu. Türk üresini bozduğun için öleceksin (s. 97).

Suçtu büyük olduğu için ok veya kılıçla idam olunacaktı (s. 97).

Sosyolojik açıdan ant içme veya yemin etme, karşılıklı iki kişi veya grubun birbirlerine verdikleri sözler ve verilen sözlere uygun hareket edileceğine dair bir tören şeklinde gerçekleşen güvence manasında kullanılmaktadır (Ülken, 1969: 19). And içmenin yazılı sözleşmeden farkı, yaptırım gücünü inançtan almasıdır, dolayısıyla yeminli iman olarak da ifade edilmektedir. Bu merasimlerde kan merkezi noktada yer alırken, törenlerin çeşitlilik gösterdiğini söylemek de mümkündür. Bu sebeple kurban edilen hayvanın kanı, bir kupadan veya başka bir kaptan içilerek içkiyle karıştırıldığı gibi

kişiler veya zümreler arasında yapılan antlaşmalara da kutsal bir zemin teşkil etmektedir.

Türk kültüründe ant içme, belirli ritüellere göre yapılırdı. Kan kardeşi olmaya karar verildiğinde kollarını keserek bir şeye kanlarını akıtmaları gerekirdi. Bunun yanında aralarına ok, kılıç ya da başka bir silah koymaları, kaptaki kana kırmızı, süt vb. karıştırarak hepsinin içmesi gerekirdi. Kan kardeşi olanlara *anda* denilmekteydi.

Türklerde yemin sadece bir kaptan herhangi bir içkiyle karıştırılmış kanın içilmesi yahut bir kurban üzerine yapılmamaktaydı, çünkü kılıç üzerine de ant içmek oldukça yaygındı. Eski Türklerde madenin bir başka şekli olarak değerlendirilen demire, kılıçla ilgili olarak saygı gösterilmekteydi. Bir insana ant içtirildiği ya da ondan bir söz aldıklarında kılıcı yanlamasına koyarak "Gök girsin, kızıl çıksın" yani "sözümden döndüğüm takdirde bu kılıç bana gök olarak girsin, kanıma bulaşarak kızıl olarak çıksın" manasında yemin edilmekteydi. Bu uygulamanın örneklerini de romanın VIII. Bölümü olan Yargı kısmında görmekteyiz.

O zaman onbaşılar Kara Budak'ın ölüsüne yaklaştılar. Göğsündeki oklardan birer tane çektiler. Çekilen okların yerinden genç onbaşının kanı şurluyordu. Pars, kırmızı çamçağım çıkardı. Kara Budak'ın kanından içine biraz akıttı. Sonra bıçağını çıkararak kendi bileğini kesti. Kendi kanından da damlattı. Öteki onbaşılar da öyle yaptılar. Onbaşılar, kırmızıdan birer yudum içtikten sonra kalanını toprağa serptiler.

Gök tanık olsun. Yer tanık olsun. Ağaç tanık olsun. Su tanık olsun. And içtik. Anda olduk. Kan kardeşiyiz, dediler.

Onbaşı Üç Oğul onlara baktı. Kanı kaynamış, onlarla birlik bulunmak istemişti. Fakat Kara Budakla kan kardeşi olursa onun kız kardeşini alamazdı. Altı onbaşı, ölen arkadaşlarıyla ve birbirleriyle kan kardeşliği antlaşması yaparken, Onbaşı Üç Oğul elinde Kara Budak'ın bağrımdan çekilip çıkarılmış kanlı ok olduğu halde, gözleri yaşlı, bağı yanık, içi bunlu, obasına doğru gidiyordu (s. 100-101).

İki grup arasında da and içme törenini olduğunu ve verilen sözden dönülmemesi üzerine ant içildiğini ifade etmiştik. Bu uygulamanın örneği romanda şu şekilde yer almaktadır.

*Kür Şad kılıcını çekti. Binbaşı Böğü Alp'la üç yüzbaşı ve iki onbaşı da öyle yaptılar. And vereceklerdi. Kür Şad söyledi:
-Gök girsin, kızıl çıksın!
Hepsi tekrarladı:
-Gök girsin, kızıl çıksın! (s. 386).*

Eski Türk toplumunda evlenme de belirli usullerle yapılmaktaydı. Evlenecek erkek, kızın babasına belirli bir oranda mal vermekteydi. Erkek tarafından eşi olacak kişinin ailesine hediye olarak verilen mal verme usulü, Türklerde bir gelenektir. Bugünkü manada başlık parası diyebileceğimiz, Anadolu'da "süt hakkı" gibi hediye manasıyla hala günümüze kadar izleri takip edilebilen *kalın etmek* tabiri kullanılmakta ve kız tarafına hediye olarak verilmekteydi. Günümüzde olduğu gibi eski Türk toplumunda da babanın görevi oğlunu evlendirmektir, bunun için de *kalın'ı* tedarik etmek babanın zorunlu olduğu bir husustur. Romanda bu uygulamanın da örnekleri vardır.

*Singilimi (kızkardeş) gelin ettim. Ona kalın yaptım (s. 95).
Artık kalın isteme. Yoksulluğumu bilirsin (s. 97).*

Eski Türk toplumunda evlilik müessesinde izlenen yollardan biri de evlenecek erkeğin, gelin adayının çadırına girmesiydi. Erkek evlenmek istediği kızın çadırına gizlice üç gece girer. Kızla sohbet ederler ancak kızın anası ve babası bunu sezeler bile ses çıkarmazlar. Üçüncü gecenin sonunda erkek, kızın gönlünü kazanabilirse, dördüncü gün babasından kızını ister. Gönlünü alamadığı takdirde çekilir gider. Fakat bu üç gecede en ufak bir ahlaksızlık olmaz. Erkek ve kız arasında herhangi bir kötü düşünceye yer verilmez.

İçing Katun Türk göreneğince Şen-king'in üç gece üst üste Almıla'nın çadırına girerek onunla konuşmasını, kendisiyle evlenmeye kandırmasını öğütledi. Şen-king böyle bir Türk göreneği olduğunu bilmiyordu.

-Çadıra girersem bana bir şey demezler mi? diye sordu.

-Demezler. Zaten geç vakit gireceksin.

-Almıla beni istemiyor. Çadırına alır mı?

-Türk göreneği böyledir. Kız seni istemese de bir şey demez. Sen tatlı dille kızın gönlünü kazanmaya çalışacaksın.

-Ya kazanamazsam?

-Üç gece üst üste gidip kazanmaya uğraşsın. Kazanamazsan artık dördüncü gece gidemezsin.

-Bu Türkler çok tuhaf!

-Şunu da sakın unutma: Geceleyin karanlıkta kızla çok ciddi olacaksın.

Sakın albıza uyup taşkınlık etmeye kalkma, öldürürler (s. 218).

Eski Türk toplumunda yine evlenme usullerince, bazı özel durumlar haricinde dışarıdan gelin alma ve tek eşlilik esas alınır. Kağanların diplomatik ilişkiler dolayısıyla gerçekleştirdiği siyasi evliliklerinin yansısı, toplumda dul kadınları korumak amacıyla yapılan evlilikler de gösterilebilir. Diplomatik esaslı yabancı evlilik geleneği İslamiyet'ten sonraki Türk devletlerinde de görülmektedir.

Türk toplumu ataerkil bir yapıya sahip olup kadın, kocasının ve onun ailesinin bir mülkü olarak görülmektedir. Kocanın ölümü halinde kadının aile de kalabilmesi amacıyla, sosyoloji de *leviratus* denilen adet gereği kayını ile evlenebilmektedir (Ülken, 1969:189). Bu gelenek, bilhassa Hunlarda ve sonraki Türklerde çok yaygın olarak devam etmiştir. Ailelerin bölünmemesi ve ölen kocanın kadınlarıyla yetim çocuklarının mağdur olmaması bu geleneğin esasının oluşturmaktadır. Töre kaynaklı olarak değerlendirilebilecek bu zoraki evliliğin dışında gönül ilişkisi olduğu başka bir kadınla evlenmek de çok eşliliği getirmiştir. Ancak dul kalan kadınlar hakkında *levirat* ilkesi gereğince, kadının ölmüş kocasının daha küçük kardeşi ya da başka bir erkek akrabası, kendisiyle evlenmeye bir nevi mecbur kalırdı. Bu uygulamanın örneği de romanda yer almaktadır.

Kara Kağan'ın yanında oturan katun, babası Çuluk Kağan'ı ağulayan üvey anası İçing Katun'du. Kara Kağan, kardeşini ağulayan bu kadını sorguya çekeceğine, kimsenin anlamadığı bir sebeple onunla evlenmişti (s. 30).

Kara Kağan ne diye ağasını ağulayan katunla evlendi?

Benim işittiğime göre Türk türesince ağa ölünce onun evdeşini ini alır diye evlenmiş (s. 31).

Çin Hanedanları, göçebe kavimleri kontrol altına almak ya da politik emelleri doğrultusunda, saldırılardan korunabilmek amacıyla evlilik antlaşmaları gerçekleştirmekteydi. Çinliler Türklerin güçlü olduğu dönemlerde kağana çeşitli

hediyelerin yanı sıra Çinli prensesleri de göndererek barışı kalıcı hale getirmek amacını da gütmekteydiler. Bir Çin prensesinin yabancı bir kağanla evlendirilmesi onlar için diplomatik bir hamle olarak düşünölmektedir. Türklerle savaşmak yerine prenses gönderilerek, barışın sürdürölmesini gaye edinen bu diplomatik evliliğin örneği de romanda mevcuttur. Ancak bu evlilikler Türkler açısından istenilen sonucu doğurmadığı gibi daha çok huzursuzluğa yol açmasının yanında çeşitli siyasi entrikalara da vesile olmuştur.

*Çin'de eskiden Sui Kağan ailesi vardı. Şimdi Tang Kağan ailesi çıktı.
Bu kadın eski ailedendir. Çin'de gene kendi ailesinin başa geçmesi için Çuluk Kağanı kıskırtıyor
diyorlar (s. 13).*

-Kağan, senin bana bir adağın vardı.

-Nedir?

-Çin'e akın edip Tangları düşürecek, benim ailemi Çin kağanı yapacaktın.

-Bundan caymış değilim.

-Ne zaman yapacaksın?

-Çağı gelince...

-Bu çağ ne zaman gelecek?

-Geldi gibi. Batı Kağanı ile uzlaşır o yandan kuşkusuz olursak Çin'e saldıracağız,

-Tangları devirecek misin? (s. 68).

Eski Türk toplumunda misafir ağırlamak da dikkat edilmesi gerek görgü kuralları çerçevesinde değerlendirilirdi. Konuk kutlu olarak değerlendirilir, toplum nezdinde ve devlet geleneğinde büyük önem taşırdı. Konuđu en iyi şekilde ağırlamak ve gelenin itibarına göre davranmak gerekirdi. Konuđa gösterilen davranışlara göre ev sahibinin itibarı da etkilenirdi. Konuklar için ayrı çadır kurulurdu. Devlet bürokrasisinde ise gelen konuğuun şerefine ziyafet verilmesi gerekirdi. Belirli görgü kuralları ve hiyerarşik düzen esas alınarak ziyafetler düzenlenmesi Türk töresince adettendi. Kağanın düzenlediği ziyafetlere katılan misafirlere, itibarlarına göre yer gösterilir ve ikramda bulunulurdu. Yine devlet büyükleri veya soylu birinin yanında kahkahayla gülmek, eski Türk toplumunda uygunsuz bir davranış olarak değerlendirilmiştir. Bu nedenle kağanın huzurunda bu tür davranışlardan kaçınılmıştır.

Konuđuun kutlu olmasından dolayı misafir, ev sahibine büyük şeref verirdi. Bu sebeple misafirin memnun kalması için özen gösterilmesi ev sahibinin bir vazifesi olarak düşünölmekteydi. Misafirliğe gelen konukların hediye tarzında bir şeyler vermeleri de gerekirdi. Konuk yolcu edilirken mukabele de bulunarak hediye verilmesi de töre gereğiydi.

Türk töresince konuk kutlu olduğu için kağan bu deneçlere girmeyi dilemiş olan Şen-King'in ilk oku atması için buyur etti (s. 47).

Ertesi günü Kül Er Tegin öteki elçilerle birlikte Kara Kağan tarafından kabul olundu. Kara Kağan, sağında Katun olduğu halde tahtında oturmuştu. Solunda Kür Şad, Tunga Tegin ve başka beğler vardı.

Sağında daha küçük beğler bulunuyordu. Şen-king de bunların arasında idi. Davullarla borular selâm havası çaldıktan sonra Kül Er Tegin, ardında dört beğ daha olduğu halde Kara Kağan'ın karşısına geldi.

Elçiler hep birden kağanı selâmladıktan sonra Kül Er Tegin söze başladı (s. 64).

-Ben Türkiş beği Oğulçak Buğra Beğ'im! Tüng Yabgu Kağan'ın ikinci elçisiyim. Bunları kağanımız, yüce Kara Kağan'a yolladı, dedi. Deriden yapma kutununun içi altın dolu idi. Oğulçak Buğra yerine dönünce ikinci beğ ilerleyip kağanı selâmladı:

-Ben Oğuz beği Kül Erkin'im! Tüng Yabgu Kağan'm üçüncü elçisiyim. Bunu Tüng Yabgu Kağan sana yolladı. Savaşta uğurunun açık olmasını diledi, dedi. Kül Erkin, elinde çok güzel ve değerli bir kılıç tutuyordu.

Üçüncü beğ in sol kolunda kızıl gözlü bir akdoğan vardı. Kağana doğru ilerleyip selâmladı:

-Ben Binbaşı Alp Kutluğ'um! Tüng Yabgu Kağan'm dördüncü elçisiyim. Bu akdoğanı Tüng Yabgu Kağan sana yolladı. Bu, yeryüzünde az bulunur pek soy bir doğandır. Kartallarla dövüşür. Pençesinden kuş kurtulmaz. Ok gibi uçar. Tüng Yabgu Kağan, bu doğan, kuşları nasıl tutuyorsa, senin de yağılarını öylece tutmanı diledi, dedi.

Dördüncü beğ in elinde altın kakmalı bir eğer takımı vardı. Kara Kağan'a şunları söyledi:

-Ben Yüzbaşı Alp Çavlı'yım! Tüng Yabgu Kağan'm beşinci elçisiyim. Kağanımızın sana gönderdiği dokuz bidevi at uşaklarımızdadır. Bu eyeri Tüng Yabgu Kağan sana yolladı. Bu eyerin koşulduğu at ile yapacağın akın-larda sonsuz ulcalar, mallar almanı diledi, dedi. Kara Kağan'ın erleri, buyruk üzerine hediyeleri ve akdoğanı aldılar (s. 64-65).

Eski Türk toplumunda kağan ailesi Tanrı'nın yeryüzündeki temsilci sayılırdı. Kağan, Tanrı adına ülkeyi yönettiğinden kanlarının kutsal olduğuna inanılırdı. Kağan ailesinden her kim olursa olsun kanı dökülerek öldürülemezdi ve bu uygulama daha sonraki Türk devletlerinde de istisnalar hariç devam ettirilmiştir.

Türk türesince soylu kişiler öldürülürse kanlan toprağa akıtılmaz. Yay kirışıyle boğularak öldürülür (s. 262).

Eski Türklerde kimi zaman soyluların hizmetinde çalışmış kişilerin gönüllü olarak efendilerine eşlik etmek maksadıyla intihar ettikleri de görülmekteydi. Türk toplumunda bu inancın esasını, bir bakıma ölene eşlik etmek ve ebedi âlemde ona hizmet etmek düşüncesi oluşturuyordu.

Kara Kağan'ın yanından hiç ayrılmayan ve onun ölümü üzerine duyduğu acıdan intihar eden Uluğ Tarkan karakteriyle Atsız, bu uygulamanın örneğine romanında yer vermiştir.

Bir haber, şehrin bir ucundan öbür ucuna iki günde gitmiyor, iki gün önce Uluğ Tarkan'ın kendisini öldürdüğünü işitmediniz mi?

İki anda şaşırıp duraksadılar. Yamtar kekeledi:

-İşitmedik. Tarkan kendisini niçin öldürdü?

-Kara Kağan'ın ölümünden sonra yaşamak istemediği için (s. 377).

SONUÇ ve ÖNERİLER

Bozkır yaşamında şekillenen göçebelik ve göçebeliğe dayalı gelişen Türk kültürü, bilhassa devletleşme safhasına geçmeden, bazı hukuk kuralları oluşturmuştur. Belirli bir zaman dilimi sonucunda gelişen ekonomik ve sosyal hayatın bir neticesidir. Bozkırda yaşayan Türklerin sosyal ve ekonomik yaşam şekillerini ve gelişerek hukuki değerler kazanmış davranışlarını içeren ve genel olarak kanun manasında kullanılan sözlü hukuk kurallarına töre ya da törü denilmektedir. Töre, bu manasıyla devlet hukukunu, ahlaki ve dini değerlerini, özetle atalarından miras kalmış ve sosyal

hayatlarını düzenleyen herkesin uymak zorunda kaldığı bir nevi mecburi kuralların bir bütünü anlamına gelir.

Sosyal ve ekonomik anlaşmazlıklardan kaynaklanan bu kurallar, günlük hayatta karşılaşılan sorunları çözmeyi amaçlıyordu. Bunun yanında ahlaki konularda da sorunların ortaya çıkması yeni kuralların oluşturulmasını ihtiyaç haline getirmiştir. Her boyun mensupları tarafından bu yeni kurallara uyulmak zorundaydı. Ancak kurallara uyulmaması ya da suçun tekrar edilmesi gibi durumlarla karşılaşmamak adına cezaların menedici özellikte olması gerekiyordu. Bu sebeple kurallar, herkes için geçerli olduğu gibi herkes de bu kurallara uymak zorundaydı. Evlilik, boşanma, miras, alışveriş, hırsızlık, cinayet gibi toplumsal sorunların hepsi töreye göre çözüldü. Töreyle meydana getiren ve töre hukukunu belirleyen bir nevi meclis gibi düşünebileceğimiz toplantılar yapılmaktaydı. Bütün bunlar neticesinde töre, toplumu meydana getiren herkesin bildiği ve özenle yerine getirmeye dikkat ettiği bir yasaydı. Devletlerin teorilerle değil de sosyal gerçeklere uygun şekilde yönetilebileceğini anlamış olan Türk hükümdarları, yerine ve zamanın gereksinimlerine göre ve meclislerin de oluru alınmak üzere, töreye yeni hükümler getirebilmekteydiler. Bununla beraber, törenin anayasa hükmünde, değişmez ilkeleri de vardı. Türk töresi, bazı durumlarda, oldukça sert ve mutlak hükümler barındırmaktadır. Cezaları ağır olmakla beraber töre, Türk toplum hayatının temelini oluşturduğu için hiç kimse bu cezaları haksız ve adaletsiz değerlendirmemiştir. Törenin her zaman doğru ve hakkaniyetli olanı emrettiği herkesçe kabul görmüştür. Çünkü töre, milletin yüzlerce yıllık hayat tecrübelerinden süzölmüş kurallardan teşekkül etmektedir. Böylelikle töre, ahlaki, sosyal, siyasi birçok prensip ortaya koymuş, kurumların temelini oluşturmuş, insanları refah ve huzur içinde yaşatmak gayesiyle devlet gibi insanlığa en büyük faydayı getiren merkez müessesese oluşturmuştur.

Bozkır hayatının yaşam koşulları içinde ortaya çıkan ve gelişen töre, siyasi konularla genişlemiş ve şekillenmiştir. Töre zaman içinde birçok alana sirayet ettiği için, teamüllerinin nelerle sınırlı olduğu noktasında kesin bir cevap vermek mümkün değildir. Her ne kadar geleneklerle aynı anlamda kullanılmış olsa da töre, bir gelenekten ziyade bir düzenlemeyi ifade etmektedir. Bozkır töresi, zamanın ihtiyaçlarına ihtiyaç verecek şekilde yapılan düzenlemelerle değişik kuralları da kendine dâhil etmiştir. Geniş bir coğrafyada göçebe bir hayat yaşayan Türk boyları, temel töre kurallarını yaşamlarının esas noktasına oturtmuştur. Zira bu kurallar zorlamadan, toplumun huzurunu bozmaktan ziyade toplumun devamlılığını, düzeni esas almıştır. Eşsiz bozkırlardan Anadolu'ya, binlerce yıldan beri ana unsurları değişmemiş bir töre mevcuttur. Elbette değişimi de açık oldukları için, birer donmuş kalıplar da değildir. Törenin yaşanıyor olmasının sebebi de budur.

Bu makale, Hüseyin Nihal Atsız'ın "Bozkurtların Ölümü" adlı romanında yer yer bulunan töre unsurlarına yer vermiştir. Elbette Türk töresi bunlarla sınırlı değildir ancak romanı esas aldığımız için romanda mevcut olan Türk töresinin bazı örneklerine değindik. Araştırmamızda Türk töresinin eski Türk toplumunda ne derece uygulandığı ve yaptırım gücünün ne olduğu; devlet idaresinde ve toplumsal hayattaki töre uygulamalarına dair örneklerle açıklanmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

- Atsız, H. N. (2017). Bozkurtların Ölümü, İrfan Yayıncılık, 115. Baskı, Haziran, İstanbul.
- Başer, S. (2011). Kutadgu Bilig'de Kut ve Töre, İrfan Yayıncılık, 5. Baskı, İstanbul.
- Caferoğlu, A. (2015). Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü, TDK Yayınları, 3. Baskı, Ankara.
- Eberhard, W. (2008). Orta Asya Göçebe Kavimlerinde Devlet Kurma Süreci, Çev: Osman G. Özgüdenli, Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi, Bahar, Sayı: 18, İstanbul.
- Erdoğan, H. G. (2018). Türk Töresi, Eski Türklerde Töre Uygulamaları, Karakum Yayınevi, 1. Baskı, Ankara.
- Ergin, M. (2013). Orhun Abideleri, Boğaziçi Yayınları, 47. Baskı, Ankara.
- Frye, R. (2009). Orta Asya Türk Mirası, çev. Füsün Tayanç-Tunç Tayanç, Arkadaş Yayınları, 2. Baskı, Ankara.
- Gökbalp, Z. (2016). Türk Töresi, Toker Yayınları, İstanbul.
- Hassan, Ü. (2000) Eski Türk Toplumunu Üzerine İncelemeler, Alan Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- İnan, A. (1935). Ongon ve Tös Kelimeleri Hakkında, Devlet Matbaası, İstanbul.
- Kafesoğlu İ. (2014) Türk Milli Kültürü, Ötüken Neşriyat, 36. Baskı, İstanbul.
- Karatay, O. (2013). Hazarlar-Doğu Avrupa Türk Tarihi, Kitabevi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.
- Kaşgarlı M. (2012). Divan-ü Lügat-it Türk, Hazırlayan, Besim Atalay, I-II-III-IV. Cilt, Birleştirilmiş 1. Baskı, TDK Yayınları, Ankara.
- Koroğlu, K. (2014). Töre Kavramının Hukuki ve Sosyolojik Bir Analizi, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, Yıl 5, Sayı:16.
- Khazanov, A. (2012). Göçebe ve Dış Dünya, Çev. Ömer Suveren, Doğu Kütüphanesi, 1. Baskı, İstanbul.
- Ögel, B. (2016). Türklerde Devlet Anlayışı, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Toparlı, R., Vural, H. ve Karaatlı, R. (2014). Kıpçak Türkçesi Sözlüğü, TDK Yayınları, 3. Baskı, Ankara.
- Ülken, H. Z. (1969). Sosyoloji Sözlüğü, MEB Basımevi, İstanbul.